

ПЕНЧО СЛАВЕЙКОВЪ. ЗАРАТУСТРА

Творецът на Заратустра, който учи какъ се живѣе на чистъ въздухъ и води къмъ високиѣ върхове, дѣто небо е ведро, а синь на скроменъ протестантски пасторъ въ малкото тюрингско градче Рокенъ, роденъ въ 1844. И той, който води и ободрява другитѣ да вървятъ по неотпъкани пѣтеки, е излѣзълъ да върви изъ най-обикновено сѣмейство, дѣто се е знаело само единъ пѣтъ въ живота, пѣтътъ на традицията, отпъканиятъ, лещиниятъ, неглавоболниятъ: пѣтъ опрѣдѣленъ за скромни радости между свои, роднини, комшии—животъ, въ който се ходи по чехли, дребничкиятъ като шикалка животъ, чийто смисълъ може да се вмѣсти най-много въ една лирическа пѣсенъ отъ десетина стиха.

Орисниците на дѣтинството на Нитче — баба, майка, лели и рода — не сж могли да се нарадватъ на хубавото, прилежно и благочинно момче, което се е бояло отъ всѣка обидна дума и никога не е хвърляло камъкъ подиръ никое псе по улицата. Въ рождбата на пастора всички сж виждали пасторъ въ бждеще, и нищо друго. Това е желала майката; нататкъ сж вървѣли мислитѣ и на малкия Фридрихъ. Но бродежтъ на кръвта — а въ тая кръвъ е имало нѣколко капки старо, благородно полско вино — прѣкилява въ сѣвсѣмъ друго нѣщо. Синтъ скоро счува пасторската чаша на баща си и дигва въ ржка чашата на Диониса, пълна съ виното на бѣса за животъ, не на отрицанието, а на отричане всички отрицания — висшето утвърждение на живота. На тия нѣколко капки славянска кръвъ въ нѣмската малко се обръща внимание, дори тѣхъ ги отричатъ, отнасятъ ги въ областта на домашнитѣ легенди. А тѣ, и само тѣ, биха ни обяснили много тъмни нѣща въ психеята на твореца. Както въ чертитѣ на лицето у Нитче е явно неговото потекло, тѣй и въ душевния му образъ. Самъ той е знаелъ, и вѣрвалъ това, което другитѣ отричатъ, на което и сестра му гледа съ усмивка на отрицание, тѣ, която въ биографията му, отрича всичко, което не свидѣтелствува, че свѣтътъ се почва отъ брата ѝ. Въ живота, както въ областта на творчеството, реалитетъ е онова, въ което творецътъ вѣрва. И то рѣшава! До колкото се знае, само Господь е безъ родители и прѣдшественици на своитѣ чувства, мисли, творения — и чистъ отъ примѣсъ на чужда кръвъ. Полската кръвъ у Нитче кипи въ гордата упоритостъ на мнѣнията му, въ рицарската суетностъ, въ

584

ПЕНЧО СЛАВЕЙКОВЪ. ЗАРАТУСТРА

Творецът на Заратустра, който учи какъ се живѣе на чистъ въздухъ и води къмъ високиѣ върхове, дѣто небо е ведро, а синь на скроменъ протестантски пасторъ въ малкото тюрингско градче Рокенъ, роденъ въ 1844. И той, който води и ободрява другитѣ да вървятъ по неотпъкани пѣтеки, е излѣзълъ да върви изъ най-обикновено сѣмейство, дѣто се е знаело само единъ пѣтъ въ живота, пѣтътъ на традицията, отпъканиятъ, лещиниятъ, неглавоболниятъ: пѣтъ опрѣдѣленъ за скромни радости между свои, роднини, комшии—животъ, въ който се ходи по чехли, дребничкиятъ като шикалка животъ, чийто смисълъ може да се вмѣсти най-много въ една лирическа пѣсенъ отъ десетина стиха.

Орисниците на дѣтинството на Нитче — баба, майка, лели и рода — не сж могли да се нарадватъ на хубавото, прилежно и благочинно момче, което се е бояло отъ всѣка обидна дума и никога не е хвърляло камъкъ подиръ никое псе по улицата. Въ рождбата на пастора всички сж виждали пасторъ въ бждеще, и нищо друго. Това е желала майката; нататкъ сж вървѣли мислитѣ и на малкия Фридрихъ. Но бродежтъ на кръвта — а въ тая кръвъ е имало нѣколко капки старо, благородно полско вино — прѣкилява въ сѣвсѣмъ друго нѣщо. Синтъ скоро счува пасторската чаша на баща си и дигва въ ржка чашата на Диониса, пълна съ виното на бѣса за животъ, не на отрицанието, а на отричане всички отрицания — висшето утвърждение на живота. На тия нѣколко капки славянска кръвъ въ нѣмската малко се обръща внимание, дори тѣхъ ги отричатъ, отнасятъ ги въ областта на домашнитѣ легенди. А тѣ, и само тѣ, биха ни обяснили много тъмни нѣща въ психеята на твореца. Както въ чертитѣ на лицето у Нитче е явно неговото потекло, тѣй и въ душевния му образъ. Самъ той е знаелъ, и вѣрвалъ това, което другитѣ отричатъ, на което и сестра му гледа съ усмивка на отрицание, тѣ, която въ биографията му, отрича всичко, което не свидѣтелствува, че свѣтътъ се почва отъ брата ѝ. Въ живота, както въ областта на творчеството, реалитетъ е онова, въ което творецътъ вѣрва. И то рѣшава! До колкото се знае, само Господь е безъ родители и прѣдшественици на своитѣ чувства, мисли, творения — и чистъ отъ примѣсъ на чужда кръвъ. Полската кръвъ у Нитче кипи въ гордата упоритостъ на мнѣнията му, въ рицарската суетностъ, въ

Оригинално - братство
 Очертаване - братство
 Оригиналът - братство

Оригиналът, 1920, кн. IV

безпокойството на духа, въ оная смъсица на реализъмъ и мистикатъ характерни на поляка, характерни за народа, чийто животъ и история е едно оригинално жертвоприношение на Диониса. Присъствието на славянска кръвь у Нитче не е за отричане, както у венгерца Петефи — тѣ и двама сж неволни изразители на търсата на своитѣ прѣдци. Дори ако отречемъ кръвьта, не можемъ отрече извънредно голѣмото значение на обстоятелството, че подъ влияние на идеята за своето полско потекло — и то отъ ранна възраст, т. е. тъкмо когато се създаватъ и установяватъ основитѣ на характера и душевнитѣ настроения у човѣка — у Нитче се извършва душевниятъ строежъ, опрѣдѣляващъ бж. дещето. Той самъ е смѣталъ поляка, въ противоположность на нѣмца, не само по-благороденъ, но дръзва да твърди, че ако нѣмцитѣ сж станали културенъ народъ, то това се дължи на силната примѣсъ на славянска кръвь въ нѣмската! Чувствата и мислитѣ, въ които юношгъ е живѣлъ сж го правили самотникъ, и както училищнитѣ му другари едно врѣме, тѣй и прѣзъ цѣлия му животъ отпослѣ, до него сж се приближавали мнозина, но рѣдко нѣкой се е сблизилъ.

Дълго врѣме младиятъ Нитче е лѣлѣл мисльта да се по-свети на музиката; и съ тая негова мисль става сжщото как-вото и съ теологията — съ първия сънь на юноша — както по-сетнѣ и съ филологията. Прѣдъ възрастния човѣкъ изстѣпва по-слѣденъ сънь, философията, и отъ всички нѣкогашни остава само споменъ, не всѣкога радостенъ. Кога студентъ, нему пада на рѣка Шопенхауеровата книга „Свѣтътъ като воля и прѣдставление,“ и тѣ прѣдизвиква цѣла буря въ младата душа и става първо от-кровение за всичко смѣтно, живѣщо въ нея. Тъмното учение за безцѣлността дава цѣль и повожда къмъ цѣли. И за прѣзъ цѣль животъ Шопенхауеръ става негова сждба, съ която той се бори и отъ която не може да се отърве. Като студентъ още, той върно отбѣлзва тритѣ листа на разковничето на своя животъ: „Три нѣща сж моя утѣха, макаръ и рѣдка утѣха: Шопенхауеръ, Шумановата музика и най-сетнѣ самотнитѣ разходки.“ Въ тоя трилистникъ: философия, музика и самотни лутания, е цѣлиятъ Нитче, музикантътъ въ философията, философътъ въ музиката, самотникътъ минувачъ край другитѣ и въчниятъ скитникъ въ себе си. Въ сжщото писмо, въ което е горниятъ изразъ, има още единъ характеренъ пасажъ: „Вчера се собираше буря ва небото. Азъ побързахъ къмъ единъ близъкъ върхъ, и прибрахъ се тамъ

въ една хижа. Въ нея сварихъ единъ човѣкъ съ момчетата си да коли кози. Бурята се разрази въ силенъ вихъръ и градушка. Обзе ме възвисящо чувство и тукъ азъ проумѣхъ, че ние само тогава разбираме природата, както трѣба, когато избѣгаме въ нея отъ своитѣ грижи и гнетъ. Що значи за менъ човѣкътъ и неговата безпокойна воля! Какво значи свѣтлавицата, бурята, градушката, не трѣба!“ Какъ иначе говори свѣтлавицата, бурята, градушката, свободнитѣ сили, безъ етика! Какъ щастливи, какъ силни сж тѣ, съ чиста воля, безъ помрачение чрѣзъ интелекта!“ Това сж просто цитати изъ „Тѣй рече Заратустра,“ писани 18 години прѣди да ги изрече самъ Заратустра. Въ тия думи ние виждаме юношгътъ Нитче какъ живѣе въ ония чувства и прѣдставления, които у него отхраня съзнанието за полското му произхождение. Гласътъ на вихъръ, „свободната сила безъ етика,“ е гласъ на знаменитото шляхтическо „вето“ — единъ отъ прѣдцитѣ на Свѣрх-човѣка. Свѣрхчовѣкътъ е билъ основенъ камъкъ въ душата на Нитче, той е носилъ негова образъ съ себе си и тогазъ, когато умътъ и въображението му сж птували по други земи, за което имаме не малко свидетелства. И тоя пжтъ единъ творецъ се е родилъ съ своето творение, съ своето прѣдопрѣдѣление.

И една душа пълна съ такъвъ барутъ е била принудена да се смирява и работи почтено и на дребно въ фабриката на буквобедитѣ. Въ такава една работа, десетъ години наредъ — професоръ по класическа филология въ Базель — той успѣва тѣй да намрази занаята си, че и най-върлитѣ филологомразци не сж до-хаждали до такава нейно отрицание, както той, единъ отъ най-виднитѣ нейни работници. „Специалистъ, филистеръ! — се провиква той: — нека отъ това ме пазятъ Зевсъ и Музитѣ: всичко друго, но не човѣкъ на тѣлпата!“ Ако не Зевсъ, спокойниятъ, то Дионисъ, съ помощта на музитѣ, го избавя отъ тази участь.

При занятията си като професоръ по класическа филология, Нитче купнѣе за свободния въздухъ, скучае въ своята работа, въ своята срѣда, въ страницитѣ на книгитѣ, въ всичко, въ което необходимостта го е поставила. И тоя купнежъ за свободенъ въздухъ добива характеренъ и силенъ изразъ въ „Произходътъ на трагедията“, първото Нитчево съчинение, въ което Нитче, по примѣра на Якобъ Бурхарта — другъ самотникъ и великъ изяснителъ на елинската душа — съ голѣма свобода се е отнесълъ при експлоатирането на материята, и е показалъ мощно творчество въ науката. Може би мнозина считатъ и ще считатъ това дѣло на Нитче само едно

хубаво заблуждение, но творческият поривъ и поетическата сила прѣврѣщатъ заблуждението въ истина, истината на твореца. Прѣдметъ на тая книга е борбата на двѣ начала въ елинския миръ на Аполлона и Диониса, на простото, себевладѣещето, възвишаещото, установеното, силното, ясното — и поривътъ за навънъ отъ всѣкидневността, условността, полетътъ надъ пропастигъ на прохлящето, мжчително-страстнигъ и тъменъ поривъ къмъ обединение на всичко, макаръ и ужасно, което прави святъ живота: чувството на съзидание и унищожение. Въ тая борба е спасението, въ борбата на елинскитѣ Фаустъ и Мефистофель, отъ нея иде възраждането, животътъ. Нима и тукъ, тия идеи и прѣдставления, не режисира Свѣрхчовѣкътъ? Онзи разрушителъ и съзидателъ, когото Нитче по-сетнѣ кръства Заратустра? „Все Той и все Той пакъ“, както се провикна Викторъ Хюго за единъ прѣживѣнъ вече разрушителъ и съзидателъ на животъ!

Десетъ години (1869—1879) Нитче е професорствувалъ въ Базелъ и десетъ години, при безпримѣрна работа, външни и вътрѣшни червеи подядатъ ствoла на тоя самотенъ и мощенъ духомъ джѣбъ, и докарватъ го да грохне безнадежно. Почти слѣпълъ и полуживъ, той напуца университета, всжщността и живота: като раненъ вълкъ се оттегля той въ самотността, въ абсолютна самотность, и почва другъ животъ — животътъ на мисльта и истинското творчество. Нещастие то му дава щастие, за което той е тъй купнѣлъ.

Обикновено живота и творенията на Нитче раздѣлятъ на нѣколко периода, едно за да извадятъ ясно хода на развитието му, друго (за да уловятъ началото на душевната му болестъ). Дѣленіе всуе. И въ живота и въ творчество то си, той е вжтрѣшно цѣлъ, единющъ и нераздѣлимъ, както всѣкой роденъ съ прѣдпрѣдѣление въ душата. Външно всѣко нѣщо може да се дѣли и разпореджа, да се дроби; но у Нитче важно е не дробити, а цѣлото, не трохити, а хлѣбътъ, единството. И единството на тоя извъреденъ духъ е тамъ, дѣто е неговата самотность. На всѣкой творецъ, споредъ Гете, трѣба самотность. Но самотността на Нитче е една отъ рѣдкитѣ. Това не е уединението, отъ което се наслаждавалъ — мимоходомъ — американецътъ Торо, уединение на планинско езеро, което само отражава въ глѣбината си какъто се падне наоколо му, за да умре въ неподвижността му; то не е отшелничеството на пустинника-покаеникъ, който бѣга

разруш / възвръщане →

Аристотел / Платон

Дружество
Свобода

отъ единъ и живѣе въ другъ грѣхъ, ужъ вживѣнъ, а всжщность животенъ въ природата и въ духа божи. И не е и отстранението отъ свѣта на Маркъ Аврелия, тоя стойкъ на епикурейско килимче, твърдѣ удобно послано на царския му тронъ и отъ кждѣто тѣй поетично може да се мечтае и твърди, че свѣтъгъ е въчна промѣна, а животътъгъ — блѣнъ. Това не е и бѣгството отъ живота на съврѣменнитѣ намъ, подплашени отъ смъртъгъ, декаденти, като Метерлинка... Маркъ Аврелий е билъ близо до самотността на Нитче, и би билъ съвсѣмъ въ нея, да би живѣлъ не прѣди едиколко си вѣка, а да е нашъ съврѣменникъ: че гласътъ на свободния духъ е чутъ въ въззвива на смутения отъ живота императоръ: „Нийдѣ нѣма по-тихо, по-необезпокоювано приборъжище отъ човѣшката душа, особено ако тя крие въ себе си свойства, въ които, като се живѣе въ тѣхъ, би я докарали въ хармонично душевно настроение. И затова ползувай се тѣй самъ. Но прости тая душевна самотность, и подмладявай се тѣй самъ. Но прости и кратки нека сж основитѣ ти при това, достатѣчни да настроятъ весело душата ти и да те държатъ далечъ отъ нежелание да се върнешъ пакъ въ свѣта, когото ти трѣба да търпишъ... Гледай свѣта и нѣщата като мжжъ, като човѣкъ, като смъртно сжщество.“ Човѣкъгъ на трона, смъртного сжщество, прѣпордъчва самотността, като отпочивка отъ всѣкидневиегъ, като лѣтна разходка до Чамъ-Кория, отдѣто човѣкъ трѣба да се върне свѣжъ и бодръ на длъжността си, въ своята търговска кантора. Както съ възхвалата на „прибѣжището на душата“, тѣй и съ констатирание на „истини“, че „отъ памтивѣка до сега всичко е еднакво и се намира въ кржгообрашение“, Маркъ Аврелий е дохаждалъ близо до Нитче — до себе си — но римската империя и длъжността му канторщикъ въ нея сж го дърпали назадъ отъ чистия въздухъ и възвишението на самотността. За Нитче самотността не е изгубване въ нея, нито мѣсто за отпочивка. Въ нея той отива като Зороастръ въ планината, Христосъ въ пустинята, Сократъ при своята Диотима — за интимна беседа съ своя деймоніумъ; и връща се отъ тамъ въ свѣта, не да му се подчини, „като смъртно сжщество“, а да го подчини. Слѣдъ излизане отъ самотността за да подчини свѣта, Христосъ идва до кръста, Сократъ — до чашата съ отрова, Нитче — до самоунищожението: и по пжтя за тамъ сганѣта ги придружава съ присмѣхъ, фарисеитѣ и книжницитѣ съ злорадството на страха и завистьта. Разликата на гения и таланта — ние токущо пристътствувахме при

нея — е въ примирението съ живота и свѣта — и не примирението, а войната съ него: въ спиранието на Маркъ Аврелия и въ Нитчевия безогледенъ устремъ напредъ. Волята при тоя устремъ тържествува своята победа надъ резигнацията. Много самотности има на тоя свѣтъ, и най-грозната отъ тѣхъ е самотността на първия паякъ въ нова къща, на тозъ, който като Нитче се е отдѣлил отъ другитѣ, и отъ себе си плете мръжата на живота. Нитче плете именно тая мръжа — отъ себе си и отъ опита, който е донесълъ въ новата къща.

Образътъ, който той е отхранялъ въ душата си отъ дѣте и който е отрасналъ тамъ мълкомъ задъ мъглевинитѣ на миналото, сега се изправя прѣдъ него величественъ и строгъ — образътъ на Свѣрхчовѣка. Въ него творецътъ познава себе си. И спира по-разенъ и ослѣпелъ отъ своето прозрѣние. Скитникътъ въ самотността и по пѣтя къмъ себе си обръща погледъ къмъ изминатото и вижда вредъ и въ всичко, що е вършилъ до сега, и наричалъ съ разни имена, все него и все пакъ него — Свѣрхчовѣка. Болката и радостта отъ това прозрѣние сгъстява самотността на твореца, и почва се онова кржжение около себе си, което зашеметява, ражда халюцинации и идеи за вѣчно кржжение, за възвръщане на все едно и сжщото. Въ живота на Нитче, въ живота на неговата душа, Свѣрхчовѣкътъ е една видеркунфтсидея, около когото тя се кржи отъ дѣтнство до смъртъ. Признанието на Нитче, че той е носилъ своя Свѣрхчовѣкъ още отъ дѣтнство въ себе си, че го е „виждалъ дори въ снъ“, че не се е дѣлил отъ него въ живота, е една подкрѣпа на факта, че той е и роденъ съ него, т. е., че основното душевно настроение, наследено отъ прѣдцитѣ на нашия авторъ, е почвата на която тоя образъ е изникналъ. И идеитъ, на които е носителъ той, сж насласения на тая основна почва. Както у всѣкой художникъ, идеята за Свѣрхчовѣка у Нитче не е абстрактна идея, а едно чувство. Чувството е, което стопля душата до температура на зачатие, то е слънце, което уплодява земята, безмълвната самотница, въ която всѣко зърно за животь се твори и дава плодъ. Чувството е зърното на животь, което уплодява душата, тая друга безмълвна и велика самотница, която говори само съ гласа на своя плодъ, на своитѣ творения. Кое поражда това чувство? Една случайность, една болка, една радостъ, едно незначително събитие, прочетена книга, викъ, погледъ, изгледъ. Всѣко проявление на живота, значително или не. И за истинския творецъ „идеята“ се явява внезапно, тоя я

открива изведнѣжъ. И тя става центъръ на негова вжтрѣшенъ животь; тя обладава цѣлото му сжщество, вълнува го, взема храна отъ готовитѣ вече у него сокове — и учи го на търпѣние, на грижа, на майчина любовъ, до великия часъ на раждането, до сждбоносния моментъ.

Първата идея на Заратустра „блѣсва като свѣтканица“ прѣдъ Нитче. Мѣстото, дѣто блѣсва тая свѣтканица, е тихото и дивно пристанище при Рапалло, не далечъ отъ Генуа. Свѣтканица на творчество сж падали отъ ведрото италианско небо не единъ пѣтъ и оянявали тмата въ душата не на единъ гений. Това го знаемъ вече отъ Гете. Нитче е ималъ обичай почти всѣки день прѣди пладния да се скита по дивния пѣтъ отъ Рапалло къмъ Цоагли нагоръ, покрай безмълвнитѣ пинии и прѣдъ изгледа на прострѣното въ далнини море; слѣдъ пладния, когато здравето му е позволявало — защото мисълта, самотността и болестта сж били тритѣ неговии вѣчни сплѣтници — той е обикалялъ цѣлото пристанище отъ Санта-Маргарита чакъ задъ Порто Фино. Тукъ, въ тоя пейзажъ, по тия два пѣтя, както изповѣдва той, „ми падна на умъ първата частъ отъ „Тѣй рече Заратустра,“ прѣди всичко самиятъ Заратустра като типъ; по-вѣрно — той ме нападна...“ Има цѣли изследвания за пейзажа на Нитчевото творение; въ „Тѣй рече Заратустра“ има сума мѣста, които очевидно разкжсватъ, разнебитватъ цѣлостта на тоя пейзажъ, прѣчатъ на художественото му единство. Рисува ни се, говори се или се поменава за „Голѣмия градъ“, за „Пѣстрата крава,“ за „Пещерата на Заратустра,“ за „Острова на блаженитѣ“ и пр. — и коментаторитѣ поясняватъ: това е Берлинъ, онова Генуа, онова намдѣси. Всичко това може да бжде, или е вѣрно дори. Но тукъ не е работата въ отдѣлноститѣ. Нито кога единъ истински художникъ не копира точно пейзажа си отъ даденъ въ дѣйствителността образецъ: отъ разни елементи тоя твори единство, единството на своя образъ. Така е и у „Заратустра.“ Фондътъ и основниятъ рисункъ на пейзажа, въ който изпѣква Заратустра, е пристанището при Рапалло, брѣгътъ, далечното море, безмълвнитѣ пинии нагоръ по пѣтя къмъ Цоагли. Тоя основенъ пейзажъ е за насъ и първо непосредствено въвождане въ основната идея на Нитче, въ пейзажа на неговата мисль — че тѣй често упогрѣбяванитѣ отъ него пинии и море сж символи на Свѣрхчовѣка и Живота. Както въ отдѣлнитѣ мисли, прѣснати въ „Тѣй рече Заратустра“, има не малко противорѣчия, тѣй и въ отдѣлнитѣ черти на пейзажа: обединяватъ тия противорѣчия основната идея и настроението.

Нима дѣто има обилие, може безъ противорѣчїе? Вземете Фауста, писаниятъ спокойно въ стаята, писаниятъ прѣзь цѣль животь — и той е пѣленъ съ противорѣчїя: а камо ли „Заратустра“, писаниятъ на свободенъ въздухъ, бързо, съ карандашъ, подъ първо впечатление, и послѣ прѣписванъ дома и доизработванъ!

За настроението, въ което е конципиралъ и непосредствено творилъ, Нитче има много свидетѣлства и онова, което той съобщава на единъ свой другарь, ми се вижда най-характерно, най-даваще ясно прѣдставление за душевното състояние на твореца: „Мой драгий приятелю! Августовското слънце е надъ насть, годinata ни напуца, стихватъ и успокояватъ се планини и гори. На моя хоризонтъ възлѣзоха мисли, подобни на които азъ не съмъ виждалъ — но за тѣхъ не ща да се обмѣлва, и самъ ще се въздържамъ въ непоколебимо спокойствие. Виждамъ, че ще трѣба още нѣколко години да живѣя! Ахъ, приятелю, понѣкога минава ми прѣзь душата прѣдчувствие, че всжщность азъ живѣя единъ извънредно опасенъ животь, защото азъ съмъ отъ ония хора, които могатъ да се разпрѣснатъ! Интензитетатъ на чувството ми ме кара да трѣпна и да се смѣя. . . Дзъ плача, макаръ че не съ сантиментални сълзи, а съ сълзи на възторгъ, при което лѣя и бѣбря всѣкакви глупости, изпълненъ отъ погледа на онова, което ми прѣдстои, и което го нѣма никой човѣкъ, гледайки прѣдъ себе си. . .“ Въ такава настроение се намира Нитче при изгрѣванетоъ въ душата му идеята за „Взвръщането на онова що е било“, основната идея на която му се мѣркало, че е най-добръ да постави на твърди нозѣ своя Свѣрхчовѣкъ. Създаването на самия Свѣрхчовѣкъ той ни го рисува съ рѣдка конкретность, едно настрoение, което твърдѣ рѣдко посѣщава творците. „Има ли нѣкой на края на деветнайсетото столѣтие ясно понятие за онова, което поегитѣ отъ нѣкогашнитѣ силни епохи сж наричали вдѣхновение? Дзъ ще го опиша нѣкога. Безъ човѣкъ да е и най-малко суевѣрентъ, все пакъ не би могълъ да се отърве отъ прѣдставлението, че е само инкарнация, само безсъзнателенъ органъ, само медиумъ на свѣрхмощни сили. Понятието откровение, въ смисль че прѣдъ васъ внезапно, съ неизразима сигурность и финеса, нѣщо става видимо и чуто, нѣщо което дълбоко покрѣтва и низвѣртва, това понятие рисува само външността. Човѣкъ слуша — и не дири; взема — и не пита кой го дава; като свѣтковица блѣска мисльта, съ необходимость, не сплвана въ формата си — никога азъ нѣмахъ врѣме да избирамъ. Единъ възторгъ, чието извънредно на-

прежие понѣкога се разражаваше въ сълзи, при което стѣпакитѣ ми се ту обързваха, ту възпираха; едно напълно освобожденіе отъ себе си съ най-дистинктно съзнание на безбройни изтоми и трепети чакъ до прѣститѣ на нозѣтъ; една дълбина на щастие, на което най-мжчителното и мрачно не дѣйствува като отпоръ, а напротивъ като обуславящо, като прѣдизвикващо, като една необходима краска въ областята на една такава обилна свѣтлина; единъ инстинктъ за ритмични отношения, който обзема шароки сфери и форми. Всичко става въ най-висока степенъ неволно, но каточели въ буря на свободно чувство, на безусловность, на мощь, на божественость. Най-дивното е непосредственоста на образа, на символа; човѣкъ губи понятие кое вече е образъ, кое символъ, всичко се прѣдставя като най-близо, най-истинно, най-просто изразъ. Струва ти се, каточели нѣщата се налагатъ сами и искатъ да се прѣвърнатъ въ символи. Тѣй познахъ азъ вдѣхновението; не се смѣнѣвамъ, че трѣба да подиримъ хиледи години назадъ безъ да намѣримъ нѣкого, който би могълъ да каже: и азъ тѣй го познахъ.“

Такава е вжтрѣшната работа, състоянието и настроението на Нитчева духъ, когато е творилъ своя „Заратустра“, за когото несъзнателно и съзнателно си е подготвялъ искони, и сега въ сждбоносния моментъ се е прибралъ въ самотностьта си да роди. Неговото твърдо убѣждение, подкрѣпено вече и отъ опитъ, е че самотностьта е единственото състояние, въ което може да се твори.

Видѣхме какъ Нитче почва своето творение, неговото завършване пакъ той самъ ето какъ описва: „Прѣзь зимата (1884) подъ халкинойското небо на Ницца, което тогава за прѣвъ пѣтъ огрѣ въ живота ми, почнахъ азъ третия Заратустра — и го свѣршихъ. (Тогава Нитче е мислил третята часть за край на Заратустра). Изцѣло смѣтано, едвали за една година. Не малко затаени кжтове и висини отъ околноститъ на Ницца сж осветени за менъ съ незабравими минути; оная централна часть, която носи заглавие „За новитѣ и вети скрижали“, е изпѣна по мжчителния пригоръ отъ станцията за кѣмъ дивното маврско скалисто гнѣздо Еда — ловкостьта на мускулитѣ у менъ е бивала винаги най-голъма, когато е въ най-пѣленъ ходъ творческата мощь. Тѣлото е вдѣхновено: нека оставимъ настрана „душата.“ — Често сж могли да ме видятъ, че танцувамъ; тогава азъ можамъ, безъ ни най-малко понятие за умора, да се скитамъ изъ планинитѣ седемъ, осемъ часа наредъ. Добръ спѣхъ, смѣяхъ се

много — бодростта и търпението ми бѣха свършени. "Започнаото въ сълзи на вдѣхновеніето дѣло се завършва съ танаца и смѣха на възторга, за да се разрази скоро въ разочарованостъ, при упаднал духъ и крилъ! Това сж бордюритъ на онзи дивенъ персийски килимъ, въ който сж възани дивнитъ украшения на единъ извънреденъ творчески духъ. Възани сж на тоя килимъ мислитъ и чувствата на твореца му съ тъмнитъ нишки на уединението, и скръбта не веднѣжъ ни обзема съ трепетъ, а при все това общиятъ изгледъ е тъй свѣтълъ и жизнерадостенъ, каквито въ друго произведение на мисълта и изкуството рѣдко може да се наблюдаватъ. Самата скръбъ тука е просвѣтлена, и лицето ѝ ведро. Това е единъ химнъ на самотността, надъ която ние виждаме да грѣй образътъ на творецъ възнесенъ — задъ синура на днешното, всѣкидневното, задъ смѣтководството на дреболиитъ на живота. Не ще ни дума, че тая сила свѣтлина и обилие смущаватъ, ослѣпяватъ слаби очи, безпокоятъ всичко услокоено и сживѣно въ навици, въ равномѣрно разпрѣдѣлени сѣнки и свѣтлини, мисли и чувства, въ параграфирано разпрѣдѣлени прѣдставления и понятия. Самъ нейниятъ творецъ най-вѣрно я е опрѣдѣлилъ: "Моя Заратустра ще проумѣе онзи, който съ една нога е — отвждъ!" За това като подзаглавие на "Тѣй рече Заратустра" стои: книга за всички и никого. Т. е. за нѣкои само. Въ всѣкой случай не за хомеопати, не за ония, които се боятъ отъ голѣми дози свѣтлина и които сж готови и Бога да обвинятъ въ безумие — че е тъй разпрсрватъ, неравномѣренъ и обилень. Тоя духъ е изгубилъ равновѣсие, казватъ мнозина, мислящи че и равномѣрность и равновѣсие е все едно. За такива геометри, които балансиратъ равномѣрность съ равновѣсие, е голѣмо удволетворение фактътъ въ живота на Нитче, че той дѣйствително най-сетнѣ обезумява, т. е. — слѣдъ години на безпокойство, борби, съмнѣния и купнежи — дохажда до висше равновѣсие.

Всѣка майка ще ви каже, че за да роди грѣба да болѣй, т. е. че това което дава животъ е съпрежено съ извѣстна болезненость и че не една е изгубвала умъ при рожба — и не една е прѣставала да живѣе, слѣдъ като е дала животъ. Но ненормалността на Нитче е потрѣбна на извѣстни хора, подплашени отъ неговитъ идеи, развалящи тѣхното равновѣсие. Болни и безумни сж били, които сж буря за застоялото, прѣцѣнителитъ на всѣкаквъ родъ цѣнности и удобства. Съ какво смущава нормалнитъ ненормалниятъ Нитче? Съ идеитъ си, повече съ концепцията имъ и

най-вече съ формата на тѣхното изказване: съ живота, който броди и се мѣта и обжегва въ думитъ и образитъ, били до сега мъртви за тѣхъ. Прѣдъ тѣхъ се изправя една жива и строга мощъ и разрушава една двойсетъ-вѣковна сграда, за подигането на която сж работили безброй светци, човѣци и говеда — сграда която сж издигането на която тия работници сж ангажирали авторитета въ Господа. И тоя Херкулесъ застава отпрѣдъ ѝ, обявява я за Дягиеви яхъри — и почва разрушението... Не е ли това безумие? Онзи, който прѣди двацетъ вѣка почна да строи разрушаваната сега сграда, бѣше и той безумецъ, и него разпнаха на кръстъ, че за да сгради, той разруши! Всичко насѣбрано съ вѣкове въ хранилищата на тая сграда, всички запаси за тихъ и спокоенъ животъ: благочестие, скромность, милосърдие, равенство, установености, вѣра въ Бога, всичко нагодено да направи отъ човѣка стадно животно, да го отпѣжди отъ земята и възнесе отвждъ — отвждъ човѣка, при Бога: всичко това той разбива съ юмрука на душата си и се провиква "Назадъ! Къмъ себе си! Познай себе си!" Нищо ново въ това, нали? Та ние го знаемъ още отъ Сократа и отпрѣди Сократа! Познай себе си, но не за да се смиришь, казва той сега — не да изпиешъ чашата на отровага, а чашата на живота. Въ Сократа, както и въ Христа, е имало още доста "дребно буржуазни" чувства и респектъ прѣдъ "стадото", чието щастие имъ е живѣло на сърце — и волята си тѣ сж подчинявали на неговата воля: ако приемемъ, разбира се, че това не е било тѣхна воля: волята на дѣлото, за което сж живѣли! Волята на Нитче не е "малкиятъ човѣкъ" и неговото щастие тукъ или отвждъ. Отъ тукъ е понятна и неговата прѣнебрѣжителность къмъ социализма. Неговата воля е щастиего на отдѣлната силна личность, волята на хероя, Свѣрхчовѣка, който води, а не когото водятъ, когото не мами щастие, а подвигъ. И той дири истината, както модерната наука, не въ име на щастиего, а на познанието. Мнозина гледатъ на Свѣрхчовѣка като на послѣдна консеквенция на дарвиновата теория за развитието на видоветъ. Нищо по-не разбрано отъ това — слѣдъ обяснението на самия Нитче, че това не е видъ, а "типъ", типъ на човѣкъ прѣвъзмогналъ себе си, възвисилъ се нравствено. Нитче е знаелъ много добръ теорията на Дарвина и еволюциониститъ отъ миналото столѣтие, и никога не е мислѣлъ да прѣдставя въ своя Заратустра единъ "човѣкъ край" въ развитието на видоветъ, а "човѣкъ начало" и водачъ въ бж-дешето, Свѣрхчовѣкъ въ морална, а не въ биологическа смисълъ.

Противорѣчия, които може да прозиратъ на много мѣста у Нитче — и въ самия „Заратустра“ — сж лесно обясними у тоя вѣченъ скитникъ въ себе си и въ свѣтъ, у тоя духъ промѣнливъ като пролѣтенъ день: снѣгъ, дъждъ, тма и слънце, вихъръ и тишина — капризитъ на природата, опиянението на Диониса. Тежко на оногова, който нѣма противорѣчия! Той е мъртвецъ.

Основа, на която Нитче е искалъ да обоснове и постави външно и вътрѣшно Заратустра, своя Свѣрхчовѣкъ е учението му за „Възврѣщането на онова що е било“. Нитче се самомами, че това учение прѣдизвиква у него мисълта и образа на Свѣрхчовѣка: идеята за „възврѣщането“ възниква у него едва въ 1881 г., а Свѣрхчовѣкътъ, подъ единъ или другъ образъ, е живѣлъ и смущавалъ душата му, както видѣхме, още отъ дѣте. Тази идея заема малко мѣсто въ самия „Заратустра“, едва само седемъ дѣла отъ осемдесеттѣхъ, които съставляватъ цѣлото. Освѣтъ това тази идея е майка на недоразумѣния не само у читателитѣ на „Заратустра“ и неговитѣ критици, но и у самия Нитче. Тя се явява у Нитче много отпослѣ и като обоснование, а не основа на Свѣрхчовѣка. Тя е противница и на дарвинизма и на всѣкакъвъ видъ свѣрхчеловѣщина: ако всичко се върти и е повтора на туй що е било, тукъ очевидно нѣма мѣсто за никаква еволюция; ако Свѣрхчовѣкътъ е цѣлъ, и то цѣлъ за напрѣдъ, ако той е водачъ къмъ бждещето, къмъ далечнитѣ морета — пжтъгъ за тамъ не е вѣртенето, дѣрвишкитягъ танецъ, пжтъгъ на вѣртеното, което, колкото и да се върти, все си остава пакъ въртено и срѣдство, а не цѣлъ. Това е камъкътъ, о който се е спъналъ умътъ на Нитче, първиягъ признакъ за умора на методната му „конструктивна мисль. О тая мисль сж удряли главитѣ си едно врѣме питагорейцитѣ, тая мисль е завъртвала ума на сума наклонни къмъ мистицизмъ натура. И ако си спомнимъ съ каква упоритость поляцитѣ и днесъ се дѣржатъ за политъ на такава една идея за „възврѣщането на онова, що е било“, ще дадемъ може би мѣсто въ мисълта си на една досѣтка, отгдѣ е тази идея у Нитче и защо той тѣй упорито се дѣржи за нея. Но отъ становището, отъ което азъ разглеждамъ тукъ Нитче — като творецъ — за когото е важна психологията, а не генезисътъ и обоснованието на въпроситѣ, идеята за „възврѣщането на вѣчно едно и сжщото“ се явява символъ на онзи творчески процесъ, чиято рожба е Свѣрхчовѣкътъ, образъ който вѣчно се е

кржжилъ въ душата на Нитче и възврѣщалъ все единъ и сжщъ: „Възврѣщане все на онова що е било“. Нитче още отъ младини е знаелъ тая питагорейска мждрость — и се е присмивалъ ней. Това не е ни пръвъ, ни послѣденъ пжтъ мждрецитъ да се самоопровергаватъ, и онова, което сж отхвърляли съ присмѣхъ, да го пригрѣчатъ отново съ дълбока вѣра и да намиратъ прибѣжище и спасението си въ него. Ясно и хубаво, за пръвъ пжтъ, Нитче дава изразъ на тая си идея въ „Веселата наука“: „Тоя животъ, който живѣешъ и си живѣлъ, ти ще го живѣешъ още единъ пжтъ и още безбройно пжти; и нищо ново нѣма да има въ него, но всѣка болка и всѣка радостъ, и всѣка мисль и въздишка, и всичко неизразимо малко и велико въ живота ти ще се върне пакъ за тебъ, и всичко въ сжщия редъ и послѣдователность — и сжщо тѣй тоя паякъ и тая мѣсечина между дървесата и сжщо тѣй тоя мигъ и азъ самъ. Вѣчнитягъ пѣсченъ часовникъ на битието ще се върти пакъ и пакъ — и ти съ него, пращинка отъ праха!“ Дълго врѣме Нитче се мжчилъ съ обоснованието на тая идея, и домогвалъ се е дори да я подпре съ доказателства естествено-научни. Разбира се, че всичко е било на халосъ. И самъ той ще се е убѣдилъ въ това, че такива фантазии мжчно се доказватъ по логиченъ и наученъ пжтъ — но тукъ не е въпросъ за доказателства: тази идея е била необходимостъ за Нитче и тя е отъ голѣмо значение за неговото творчество. Тя е спасението на самията и отрицанията, въ които той живѣе; тя му говори за вѣчността на живота, която отричатъ ония религии, прѣвъ прозорчето на които животътъ се вижда само като нищожность и прѣходность и вѣчността само на онова, което е отгждъ тоя свѣтъ и животъ. Тя е бѣгство отъ една религия въ друга. Че какво е религия, ако не купнежътъ за вѣчното било отгждъ или тукъ? Моралнитягъ идеалъ на религията на Нитче се отгждѣля отъ заповѣдта: прави това, което искашъ да се повтори пакъ! Но не само Свѣрхчовѣкътъ, а и много ще пожелаатъ да се повторятъ, напр. пияницата — чашката. Отъ извора на Нитчевата вѣчность тукъ виждаме, че има възможността да пие и сганѣта. Нима Заратустра ще допусне това? Това накарва Нитче болезнено да въздѣхне: Ахъ, човѣкъгъ се вѣчно възврѣща, дребнитягъ човѣчегъ се възврѣща вѣчно и той. Вѣчно възврѣщане и за дребнавогъ сжщо — това е моята прѣсита въ битието!“ И той му обѣщава смъртъ на дребния човѣкъ, мислящъ че въ неговата душа нѣма мѣсто за мисли и желаниа, за вѣчно възврѣщане: а онзи,

който ги нѣма — той нѣма условието единичко за такъва животъ: той е лишень, той умира! . . . Тукъ не умира дребниятъ човѣкъ, а едрата мисль на твореца на Заратустра.

Не само въ идеята за вѣчното възврѣщане, но и въ Ничева Сврѣховѣкъ има несъобразности и противорѣчия. Бърканицата между друго се дължи и на това, че „Тъй рече Заратустра“ е недовършена поема не само външно, но и вътрѣшно, че заедно съ нейното създаване се е създавалъ и образътъ и съдържанието на Сврѣховѣка — и че той е останалъ недосъздаденъ. Творецътъ на това създаване е прѣкъсналъ работата си на четвъртия день, не на шестия. Тя е безъ шести и седми день: безъ край и почивка отъ него и себе си. И като всѣко човѣшко дѣло, недовършено. Но единъ Фаустъ, единъ Омировъ Зевсъ, единъ билейски Ехова нѣматъ нужда отъ довършеностъ и съвършенство: величието имъ е доста за тѣхния вѣченъ животъ.

Въ пѣтя на създаването Ниче се е спиралъ не веднѣжъ и не веднѣжъ се е връщаль назадъ и промѣнялъ посоката на прѣжня вървежъ. Като оставимъ малкитъ и незначителни стѣписвания — главно въ три посоки ставатъ колебанията на вървежа: изпърво Сврѣховѣкътъ е свѣрхвидъ (Ueberart) като противоположностъ на обикновения човѣкъ, послѣ — прѣдставитель на каста, на болярство, избранъ родъ: като противоположностъ на народъ, тъпъ, сганъ; и най-послѣ — Сврѣховѣкътъ е извънредна личностъ, гений — като противоположностъ на дегенерираната гмежъ разумници, фабричната стока на свѣрѣмната цивилизация. Първото само едно противопоставяне, второто едно прѣимущество, третото една смисль и цѣль. За първото има да се грижи природата, която се е грижила да направи отъ маймуната човѣкъ; за второто — случаятъ, който прави отъ писаря началникъ на канцелария; за третото — волята и купнежътъ на човѣка, които правятъ дюлгерския синь, синь човѣчески, корсиканеца поручикъ — владѣтель на свѣта, отъ чиято душевна самота въ живота се ражда бждещето — когато колесницата на това бждеще mine прѣзъ тѣхния трупъ: тъкмо тѣй както и Заратустра казва — ще достигнете до себе си и до своето бждеще, когато въ пѣтя за тамъ минете прѣзъ моя трупъ! Както видите, тукъ имаме редъ противорѣчия и отрицания едно на друго. Но значението на Ничевия Сврѣховѣкъ не губи нищо отъ тия противорѣчия. Вънъ отъ тѣхъ, той има толкова позитивно въ себе си! И той е единъ Протей, който се мѣни и все пакъ си е той. Тукъ

ние може да оставимъ вече Сврѣховѣка, всичкитъ негови основи и противорѣчия, и се спремъ на Заратустра, на конкретния образъ, въ който Ниче е синтезираль всичко свое тѣй интензивно прѣживно, прѣчувствувано и прѣмислено, трагизмътъ на своя животъ. Ниче надарява Сврѣховѣка съ своя животъ, и прѣзъ горилото на своята душа ражда Заратустра. Тѣй роденъ, той не е нищо друго освѣнъ самия Ниче. И „Тѣй рече Заратустра“ е една лична изповѣдь, една индивидуална поема, прѣзъ която говори личността — споредъ далекогогледния и на старини Гете, най-висшето благо на свѣта.

Въ начало на поемата той застава прѣдъ насъ като четирьзетъ годишенъ мжжъ, въ пълна душена и физическа мощъ, слизащъ отъ своята планина долу при обикновениятъ смъртни, скита се между тѣхъ, поучава и дава примѣри. Въ втората частъ на поемата ние го виждаме, четири години слѣдъ това, да се връща пакъ въ своята пещера, диращъ отново своята самота и кръпостъ на духа отъ разочарованието си. Въ третата частъ ние вървимъ по слѣдитъ му за тамъ и, достигнали въ самотността му, присѣтствуваме при неговото прѣвъзможване надъ себе си: отъ проповѣдникъ и прѣдтеча, виждаме го да става самъ Сврѣховѣкъ. Въ четвъртата и послѣдна частъ е описанъ неговиятъ послѣденъ день. Заратустра е вече бѣловласть старецъ; много дни и години сж минали надъ тѣлото и душата му, неговата мждростъ е зрѣла и той се чувствува сега сиурень камакъ между миналото и сегашното. При изгрѣвъ слънце, на другата сутринъ, той прѣминава границата на самопрѣвъзможването — за трети и послѣденъ пѣтъ трѣгва отъ своята планина и самотностъ да слѣзе пакъ при хората и тамъ да намѣри своята смъртъ . . . При послѣдното трѣгване Ниче е снелъ портрета на своя херой — то е послѣдниятъ самопортретъ на Леонардо да Винчи, единъ отъ портретитъ на великия майсторъ, които сж направили дълбоко впечатление на Ниче и въ който той е виждалъ истинския образъ на своята рожба. Отъ полисълата му глава низпадатъ дълги отдавна вече побѣляли коси и безредъ се сливатъ съ вълнистата патриаршеска брада. Малко полегатото чело е набраздено съ дълбоки бразди. Дълги вѣжди сж нависнали надъ хлътналиитъ очи, чийто орловъ погледъ е впилъ далечъ, остъръ и неподвижно строгъ. Около очитъ сж прѣснати тънка паяжина бръчки. Носътъ е меко спуснатъ надъ широкитъ уста, въ жглитъ на които трепти горчивината на изпитанията. Надъ

цѣлия образъ лежи печатѣтъ на гордость, гордостѣта на високнитѣ, задѣ която прѣживнитѣ мжи се гъмнѣятъ. Каточе прѣдѣнась не е портретѣтъ на човѣкъ, а изгледѣ на нѣкой древетъ замъкъ съ своитѣ ровове, бастиони и бруствери, задѣ които се издига могъщицята цитадель, пълень съ таинственность и самотия: тамъ е душата на крѣпостѣта, душата на Заратустра.

И при послѣдно трѣване отъ планината си тоя новъ Мойсей понася свои скрижали, на които е написано тѣкмо противното каквото на едноврѣмешнитѣ: „Богъ умрѣ, нека живѣе Свѣрхчовѣкътъ!“

Богъ умрѣ отъ болестѣта на живота. А тая болестъ е здравето на Свѣрхчовѣка, който не дѣли добро отъ зло.

Богъ живѣ дългъ животъ въ добродѣтелитѣ на слабитѣ, на бѣднитѣ, на неджгавитѣ тѣломъ и духомъ — на онѣзи, които дѣлѣха небото отъ земята, тѣлото отъ душата.

Богъ живѣ въ мъртвитѣ въ живота, въ ония, които прѣзираха земята и своята плътъ. И живѣеха въ угѣшениа.

На гробни камъни на миналото сж написани добродѣтелитѣ на станѣта, на ония, които пиятъ отъ мжтния изворъ на живота, извора „щастие на мнозинството“.

Тоя изворъ вони, че на дѣното му вече съ вѣкове гниятъ лещоветѣ на добродѣтелитѣ на миналото: обичѣта къмъ ближния, смирение, милосърдието, скръбѣта и всички малки червейчета, които гъмжатъ и се хранятъ отъ тия лещове.

Чрѣзъ своята воля възвиси Свѣрхчовѣкътъ плѣтъта и духътъ си и оплжди прирацитѣ на миналото опрѣдѣ погледа си, и всички добродѣтели на безволнитѣ.

Свѣрхчовѣкътъ е пълень съ воля — за дѣло, съ дѣло — за животъ, съ животъ — за бждещето, за далечното отъ днесъ. Свѣрхчовѣкътъ разрушава да твори, и земята е основата, на която той полага твърдитѣ основи на своята сграда. Сѣчивата, съ които гради, сж: жажда за истината, жестокость, злоба, грѣхъ и смѣхъ. Че добритѣ не говорятъ истината, праведнитѣ не сж светцитѣ на живота. И това, което днесъ е грѣхъ, утрѣ е правда. Свѣрхчовѣкътъ е творецъ. Най-напрѣдъ себе си твори — и отъ себе си живота. Живота за смъртъта.

Отъ себе си той научи да е строгъ къмъ онова, което създава. Прѣзъ вратата на строгостѣта се влиза въ подвига и отива въ живота. Трѣгни, влѣзъ и иди: не бой се отъ прираци! Най-

голѣмиятъ отъ тѣхъ умрѣ, другитѣ чакатъ смъртъта си отъ твоя подвигъ. Богъ умрѣ: въ твоята воля да оживѣе Свѣрхчовѣкътъ!

И, като единнадесета заповѣдъ, на скрижалитѣ на Свѣрхчовѣка стои написано: Тия слова не сж казани за дълги уши. Истина ли то е единнадесета заповѣдъ, послѣднѣя? То е първа и отъ първитѣ най-първа! За кого сж тия заповѣди? Тѣ не една пакостъ ще причинятъ въ живота. Но истината е, че — само въ живота на „дългитѣ уши“ на ония, които си въобразятъ, че въ тѣхъ живѣе душата на лъвъ, а не виждатъ, че краката имъ сж подковани съ петалата на дългоухитѣ. Но тѣ и безъ това сж лишни въ живота, и тѣхната погибель е благодѣяние и спасение. Още когато Заратустра не бѣше слѣзълъ отъ планината, той каза: „Лишнитѣ нека не придаватъ важность на смъртъта си. Животътъ имъ е несполучливъ; дано съ смъртъта си посполучатъ! Ахъ, колко късно умирагъ мнозина!“

На обикновения погледъ Заратустра ще се види нѣкакво чудовище, дори мжчно въобразимо. Не външно, разбира се, защото външно той е здравъ, красивъ и силенъ, такъвъ какъвто и другитѣ херои, възсъздавани въ художественитѣ творения или за които се говори въ живота. Той не вѣрва въ Бога — моя, вашия, тѣхния — защото иска въ себе си да вѣрва; и защото не иска помощъ отъ чужда воля за своето дѣло. Той е вплотенъ купнежъ за бждещето, и злата съвѣстъ на нашето врѣме. Тукъ той е Исусъ, тамъ йезуитъ; веднѣжъ Фаустъ, другъ пжтъ Мефистофель. Цѣлѣта оправдава срѣдствата, съ които той си служи, и за него всѣко срѣдство е добро. За да постигне своята цѣль, не иска помощъ отъ чужда воля за своето дѣло. Той е вплотенъ купнежъ за бждещето, и злата съвѣстъ на нашето врѣме. Тукъ той е Исусъ, тамъ йезуитъ; веднѣжъ Фаустъ, другъ пжтъ Мефистофель. Цѣлѣта оправдава срѣдствата, съ които той си служи, и за него всѣко срѣдство е добро. За да постигне своята цѣль, той е жестокъ къмъ другитѣ, най-вече къмъ ония, които нѣматъ цѣль въ живота, които сж тежестъ на живота. Но неговата цѣль не е да донесе обикновено щастие, да смене царството небесно на земята, а онова щастие, онова царство небесно, за което Христость казва, че е въ насъ самитѣ. Разликата между Христа и Заратустра е повечето външна: единтъ иска щастие за всички, Заратустра въ Бога — другитѣ го дири за малцина, за неравнитѣ въ челоуѣдѣхъ. Единъ паралелъ между Христа и Заратустра би билъ съвѣстъ на мѣсто и, ако ги очистили отъ противорѣчиата имъ, тѣ и двамата би ни показали единъ и сжщъ душевентъ образъ, различенъ може би само въ печата на врѣмето. Ония, на които не се харесва жестокостѣта на Заратустра, не ще е злѣ да си спомнятъ, че и Исусъ не е билъ винаги кроткъ и че адътъ, който той натѣква съ невѣрващитѣ въ него, адътъ съ

Заратустра
Драстично

неговата вѣчна мъка, въ сравнение съ минутната смъртъ, която Заратустра обрича на нищожествата, не е актъ на особена кръвостъ и челоуѣколюбие. А ужаситъ на второто пришествие, Заратустра никога нито е помыслилъ да плаши хората съ тѣхъ! Той е творецъ на нови морални цѣнности, даже таквъ у когото стегритъ цѣнности все още не сж свършено захвърлени. Напримѣръ, всѣкой знае, че той е жестокъ, мнозина дори ще се съгласятъ съ него, че той е правъ да бжде таквъ: но доколкото знаея, никой до сега не е забѣлѣзвалъ, че той е и милостивъ: „Ако трѣба да бжда милостивъ, то не искамъ да ме знаятъ за таквъ; и ако съмъ, нека отдалечъ. Прѣди да ме познаятъ, азъ си забулямъ главата и бѣгамъ.“ Това е сжщото, което и Христосъ заповѣда: да не знае дѣсницата какво лѣвицата прави! Знаменитиятъ Антихристъ се явява тукъ истински Христосъ. Обичатъ мнозина да наричатъ Заратустра егоистъ, и той е знаменитъ като егоистъ на егоиститѣ. Названието нека ви не плаши. Всжщностъ той е толкова егоистъ, колкото и Христосъ, колкото всѣка необходимо-вена личностъ, отъ която се иска много, защото много ѝ е дадено, която живѣе не за да си мандахара само краката за удоволствието на ония, на които сжществуването е най-въплиоща непотрѣбностъ. Заратустра е носителъ на идеалъ, и тоя идеалъ — промѣна на свѣрѣмнитѣ нравствени цѣнности — е антиегоистиченъ, защото цѣльта, която се гони съ него, не е за собствената, полза на Заратустра, а за изгодитъ на челоуѣчеството. Отъ идеала на Заратустра ще пострадатъ само ония, за които и Христосъ не е заслужвало да се жъртува — Христосъ, който сигурно не отъ егоизъмъ се е наричалъ синъ божи! Въ Заратустра ние виждаме единъ човѣкъ, една цѣлостна натура, у която егоизмътъ и алтруизмътъ сж тѣсно единъ съ другъ свързани и то не съ изкуствена, а съ естествена връзка. Едно нравствено възвишение на личността, което води до край, изгоденъ и за нея и за другитѣ. Даже да приемемъ, че Заратустра е егоистъ, пакъ ония, които възставагъ противъ него — не възставагъ ли тѣ на основа на своя егоизъмъ? Тѣмъ би могло да се напомни, че ако той не е жестокъ къмъ тѣхъ, тѣ би били жестоки къмъ него, както бѣха и къмъ Христа, както сж били жестоки къмъ всѣкого, който не се е подчинявалъ на тѣх-ния егоизъмъ, егоизмътъ на слабитъ, на безполезнитѣ, на разнитѣ бакали на културата, продаващи на дребно морали и алтруизмъ.

Това е вихъръ, че самъ Заратустра, който говори това, е вихъръ. Вихъръ надъ застоилоо море на живота, демократизира-

ното море, морето на дребната риба, която плава по плиткото и която той изплисква на брѣга на нищожиего. Въ едно врѣме като днешното, въ което всичко се социализира, нивелира, поевтинява, фабрицира и въздухътъ е пгленъ съ миязмитъ на вѣстникарлтъкъ и пазарски добродѣтелини — единъ вихъръ е нуженъ да прочисти въздуха! И надъ отрицанията да се чуе смѣхътъ на съзиданието. Въ живота не сж тѣй кални и вонливи улицитъ, както душитъ — особено у насъ, дѣто тая калъ и воня сж стгжтени до ужасъ, и дѣто трѣбать експлозии, причинени не отъ бомби или газови тенекета, а отъ вихри, които да прочистятъ цѣлата широка пгстина на живота. Учението на Заратустра е прочтестъ срѣщу страха отъ живота, срѣщу отрицанията и всѣкаквъ видъ демократизмъ, срѣщу силитѣ, разрушаващи живота. Та нима онова, което организира нищожествата, е дало нѣщо на живота, освѣнъ устави на осигурителни дружества — „чрѣзъ смъртъта гаранция на живота“, и закони за обвѣрзване волята на творцитъ на живота? Нима освѣнъ кръстъ на Христа и отровна чаша на Сократа, то е дало нѣщо на човѣчеството? У насъ демократическата зараза взема форми, унищожавачи живота — въ едно врѣме, което е само за съзидание. Дълги вѣкове ние сме живѣли въ робство и рабска негация на живота, показали сме се силни и велики въ тѣрпѣнието и скърбитъ на живота и неговитѣ бѣди, като истински славяни. И като земята, която сме разпаряли съ плуга си, за да извадимъ храната си отъ нея, въ душата ни е спала всѣкава инициатива и воля за нѣщо по-висше отъ всѣкидневното. Въ пассивното съпротивление, въ защитата, въ дефанзива ние сме дали всичко, що може да се даде — съ свободата естествено би трѣбало да прѣминемъ въ офанзива. Че ония сили, които сж се събирали и спали вѣкове, не сж били харчени въ никаква акция, напѣвагъ и тѣрсятъ своя просторъ. Народъ, който чувствува, мисли и казва, че „сила Бога не моли“, подкана на волята и вѣбра въ земята каквато и Заратустра учи, и съ максими, че „жеравъ, межда не знае“ дава правото на гения да руши осигурителнитѣ дружества и тѣхнитѣ устави — таквъ народъ жаднѣе за подвигъ и е непразенъ съ гения на живота и бждещето. Ония, които тѣврдятъ, че нашиятъ народъ е демократиченъ, не трѣба да сж слѣпи и за смисъла на тоя му демократизмъ: ограничение за себе си и отваряне пжтъ на основа, което е свিশе него; демократия жадна за идеали — и носители на идеалъ. Демократия на родителни, които ограничаватъ себе си — за чедото. Благого на

хората е трагедията на всъщностността, казва Емерсонъ, и ще прибавя: само цитатъ въ епоса на великия човѣкъ, въ книгата на неговитѣ подвизи. Цитатъ, който толкова по-лесно се излича, колкото по-оригинална е книгата, като нѣщо малозначително.

Една отъ обикновенитѣ манери да се отричатъ идеитѣ или дѣлата на необикновенитѣ хора е — нѣма нищо ново въ тѣхъ: всичко е старо и тѣй извѣстно! Инаистина, у Нитче има много старо и извѣстно вече. За това, което говори той, говори се въ Библията, въ Ведитѣ, казвали сж го гърцитѣ, повтаряли сж го не единъ пжть мислящи, и немислящи, а дѣйстващи хора, едно врѣме и сега. И ехо отъ тия думи и дѣла се чува ясно прѣзъ неговитѣ уста. Но както у Шекспира, Гете, както едно врѣме въ уста на Христа, чуждото ехо е свой гласъ, то се обръща на свой гласъ прѣзъ тѣхъния индивидуалитетъ. Когато реве вълкъ, ловецътъ не се вслушва въ ехото отъ гласа му, когато изгрѣе слънцето, свѣщитѣ се изсаяватъ. Въ това е оригиналитетъ на великитѣ художници и мислители — да изгасятъ чуждото въ своето, и на хероя — въ смъртъта на другитѣ да спечели своя животъ.

Животътъ на идеитѣ е обусловенъ. Една идея може да се роди днесъ и никой да не обърне внимание на нея, да е сираче за врѣмето на своето рождение. Нейниятъ животъ почва отъ това, когато се създадатъ условия за него. Условията за живота на идеитѣ, които сж родени хиляди години прѣди Нитче, блага-славяни за животъ и отъ Платона, за тѣхъ не е дошло още врѣме да влѣзатъ въ общото съзнание, да заживѣятъ. Тѣ грѣятъ въ разума на малцина, и отъ тия малцина Нитче е онзи, който най-грѣмко говори за тѣхъ, съ гласа на пророкъ, който прѣвъ пжть заговорва опрѣдѣлено и рѣзко немилостиво за онова, за което отпрѣди само сж се мълвили. Идеитѣ сж намѣрили въ него своя истински пророкъ. Въ него — потомецътъ на полски шляхтичи, въ които интелектътъ не е помрачавалъ волята, и азъ е значило вие, а не обратното. Характерътъ на Нитче е цѣль характерътъ на поляка, въ нервитѣ му трепти полскитякъ нервъ.

Оригинальность обикновено дирятъ ония, които най-малко знаятъ въ какво е оригиналността. Платонъ и Шекспиръ сж най-оригиналитѣ — и най-неоригинални творци. Оригиналното въ тѣхнитѣ творения не е новото, а осмисляне и вдѣлбочаване на извѣстното вече, на сварения, ветия материалъ. И главно нюансътъ, който личността придава на познатото вече, онова, съ което подра-

жательтъ става неподражаемъ. Интересното и оригиналното въ единъ мислителъ като Нитче, или Платонъ, не е само въ прѣдмета, за който тѣ говорятъ, а най-вече личността, която говори, схващането нейно, настроението и въздѣйствието имъ върху насъ. Тѣ сж прѣди всичко художници, у които творение и творецъ, природа и Богъ сж едно. Творенията на такива мислители е най-дълбоко нѣщо, да анализиратъ и цѣнятъ по чуждъ аршинъ, „установителтъ на нови цѣнности“ да се мѣри и огмѣря съ вехтитѣ, оборванитѣ отъ него. Една личностъ не се оборва, и всичко, що се иска отъ насъ — то е да я разберемъ. Ако пѣкъ нѣкому е притрѣбало да оборва Нитче, въ него самия ще намѣри най-силни оржжия за оборването му, за водене война съ него. Той е една тъмна гора, въ която човѣкъ лесно се изгубва, но тежко на оногова, който мисли, че да излѣзе отъ тамъ, отъ дебритѣ и усойтъ ѝ, трѣба да изсѣче дърветата и гѣне скалитѣ. Имашъ ли компасъ въ душата си, нѣма защо да се бойшь, и страхътъ ти да ражда лишни помисли. Компасътъ е личностъ — срѣщу личността, гора срѣщу гората: тѣ не се отрицаватъ, че знаятъ себе си, своето величие и тъмнота. „Дзъ съмъ гора и ноцъ отъ тъмни дървеса: но който се отъ моята тъмнина не бои, той ще намѣри и кичори отъ рози между моитѣ кипариси.“

Отъ всички цѣнности, най-хубавата у Нитче е стилтъ, езикътъ. Отъ Лютера до днесъ, Нитче съ пълно право твърди, че само Хайне и той иматъ езикъ — всичко друго е варварщина. Дзъ съмъ дълбоко убѣденъ, че майката на дивния Нитчевъ езикъ е умразата му къмъ филологията, както на най-хубавитѣ му мисли майка е умразата къмъ вмѣртвяваща обективностъ. Нитче се отнася къмъ езика като музикантъ, поетъ и живописецъ. Ритмусътъ, темпътъ на неговата рѣчь, формитѣ и боитѣ, хармонията на звуковетѣ, силата на животъ, оживотворението, въ тия свойства на своя стилъ Нитче се е домогналъ до недосегаема хубостъ и висина. И никой не може да бжде по-добъръ учителъ отъ него въ областта на художествения стилъ — и по-опасенъ: това е стилтъ на единъ темпераментъ, който лесно порабощава ония, които нѣматъ свой. Той е постжпвалъ съ езика, както великитѣ английски стилисти Макoley и Карлайлъ, и както високо цѣнимия отъ него Емерсонъ — нищо написано не е оставялъ непровѣрено прѣзъ слуха, — и казва, че ние трѣба да чуваме това, което пишемъ. Ухото у Нитче е майсторътъ, ухото и чистиятъ въздухъ. Всѣка една фраза у него е экскурзия на чистъ въздухъ, бодра,

тъмнина гора

12

освѣжаваша, често капризна може би, както е капризна всѣка сила, която се радва на себе си и на живота, бликащъ въ нея. Такава фраза се диктува отъ ритма на сърцето, сърцето на млади деренъ човѣкъ, което пулсира и застрашава лѣкаритѣ. Спокойно течение на мислитѣ при такава сърце е невъзможно: тукъ мисълта е отрывъкъ, изразъгъй — афоризмъ. Нитче казва, че е негова воля да пише афоризми и да прави това, което Флоберъ е правилъ: отъ една книга — страница, отъ страница — фраза, отъ фраза — дума; при все това у Флобера всичко е въ редъ и тече спокойно. У Нитче, мисля азъ, имаме не воля, а необходимостъ да бжде афористиченъ, необходимостъ органическа. Въ тая изолирана душа, мислитѣ сж изолирани, афористични, могъщи и самотни, като гръмотевица — и едностранчиви като нея. Една висока правда е въ мнѣнието му, че той говори не съ думи, а съ свѣткавици.

Нитче всждность е написалъ само една книга — книгата на Заратустра. Всичко писано прѣди и послѣ нея сж прѣдварителни и послѣшни ориентировки, подготовления, прибавления, допълнения, разяснения. Съ една рѣчь коментаръ, и нищо повече. Коментаръ, всждность, едали толкова нуженъ, макаръ че извъредно интересенъ и цѣненъ самъ по себе. Нима пжтникъ стигналъ въ Атини помни и иска да знай бѣлжжитѣ си за онава, което е видѣлъ до тамъ, или по пжтя на връщане отъ тамъ? Друго, съвсѣмъ друго би било да нѣмаше Атини! И въ Атини — Акрополь. Нитчевиятъ Акрополь е „Тѣй рече Заратустра“, и найинтересното въ него е той самъ, неговиятъ творецъ. Самъ творецъ е най-високо мнѣние за своето творение. Той казва, че въ „Тѣй рече Заратуста“ е далъ най-дълбоката книга на човѣчеството; едно събитие безпримѣрно, безподобно въ всички литератури — книгата на книгитѣ. Една Библия? По-добръ едно евангелие: Евангелие на земното, на злото, на истината, възвишено и протворѣчиво: тъкмо каквото е Евангелието на доброто, книгата на жизнената неопитность, въ която земнитѣ въпроси се прѣпращащъ за рѣшение въ касащата на небото. И както едното и другото сждо — пжть къмъ кръста и разпятието. „Разпънатий на кръстъ“ е послѣдниятъ подписъ на Нитче, неговата послѣдня въздишка, прѣди смърत्या на съзнанието му. „Който иска да постигне Заратустра, да се окжпе въ алкинойския элементъ, въ който той е роденъ, въ слънцето, ведрината, широкитѣ далечни хоризонти, изпълненъ съ увѣреностъ“. Както всѣко истинско оригинално

творение, и Заратустра има въ себе си всичко необходимо за разбрането му, та нѣма защо да ходимъ да диримъ въ другитѣ съчинения на Нитче посрѣдници за това разбиране. Само едно е нужно за ония, които не могатъ да почувствуватъ непосредствено отъ думитѣ искреностъта имъ, тѣ трѣба да се упознаятъ съ живота на твореца и познаятъ въ неговата искреностъ искреностъта на думитѣ му. Че както вече казахъ, творецъ и творение тукъ е едно, че Заратустра е една лична изповѣдь, такава за каквато сж примѣними думитѣ на Флобера: „Le secret des chefs-d'œuvre est là, dans la concordance du sujet et du tempérament de l'auteur“.

Отъ възвишеното на своята самотность, години слѣдъ написането на Заратустра, въ разцвѣтъ на здраве и творчество, и слѣдъ написането на цѣлъ редъ други творения, на които темата е „Прѣцѣпка на цѣнноститѣ“ и въ които той пакъ съ оржжието на свободната мисълъ се впуща прѣзъ границата на доброто и злото — въ царството на истината: слѣдъ такава една херкулесова работа, Нитче почувствува нуждата да се огледа около си и види минатия отъ него и въ себе си пжть. И залавя се за своята автобиография, „Ессе Ното“, своята лебедова пѣсенъ, въ темпа и тона на която ясно е видетъ какъ надъ челото на твореца надвѣся крило безумието. То се промъква тихо, невидимо и нечуто въ неговата самотность, каточелинеговиятъ лхъ пропжжда физическитѣ недъжи, изтъпявали съ години здравето му и докарвали тоя химнопоецъ на живота до стона на отчаянието: азъ прѣзираамъ живота! На върха на най-високото щастие и самота него постига гръмотевица — въ края на януари 1889, въ Туринъ, неговиятъ духъ умира.

Въ послѣднитѣ години и особено прѣди да го постигне гръмотевицата, той впада вече въ друга самотность. Едно врѣме самотностьта е била желана за него и търсена, една задача, въ която е виждалъ необходимостъ за рѣшението на своята задача въ живота, за своето дѣло. Тогава самотностьта той нарича свое отечество. Сега отъ това отечество той иска да избѣга, търси сподѣла, другари, ученици, и въздиша: „Не искамъ вече да бжда самотникъ! Азъ, който самъ съмъ отжслекъ, рѣдко, твърдѣ рѣдко зная минути въ които да съмъ прониквалъ, да съмъ виждалъ другъ по-хубавъ край, дѣто шедствуватъ цѣлнитѣ, пълни натури“. „Тѣй рѣдко достига до менъ сега приятелски гласъ. Азъ съмъ самъ, абсурдно самъ — нѣщо скрито, което вече не може да се намѣри, дори и да се впусне човѣкъ да го дири. Но никой и не иска да дири... Дълги години никаква подкрѣпа, ни капка човѣщина, ни единъ

дгъхъ отъ обичъ“. Трагизмътъ на втората Нитчева самотностъ е трагизмътъ на великия човѣкъ, когото никои не проумѣва, на възвѣшения, отъ когото всѣкой се чужди, пророкътъ, който всѣкого плаши; Христостъ, отъ когото ученицитѣ се отстраняватъ за да спятъ и го оставятъ самъ въ мжка и молитва за горчивата чаша, Мойсей, който отъ самотата на своето възвишение се обръща съ стонъ къмъ Твореца, който го е възвисилъ.

„Не искамъ вече да бжда самотникъ!“ — то е стонътъ послѣ денъ на Нитче, стонъ заглушенъ отъ свѣтланицата на безумието и заглъхналъ въ дългата нощъ на душевното помрачение, отъ което го избавя зората на смъртъта на 25. августъ 1900 г., слѣдъ десетъ години битие безъ животъ. Чръзъ смъртъта той възстана за животъ, и при него идватъ сега онаи, за които той тъй кулнѣ приживѣ, идватъ да дирятъ подкрѣпа и освѣжениекато при изворъ на живота — извора на тѣхния животъ. И нѣма колко да е виденъ съврѣмененъ творецъ въ мисълъта и изкуството, въ творенията на когото да не е чуто да рѣмоли освѣжителната струя отъ Нитчева изворъ. Разбира се, че това за мнозина не е приятно.

Срѣщу освободителитѣ на духътъ хората, раби на навици, се отнасятъ съ най-непримирима ненавистъ и злоба. И ако мнозина приживѣ убиваха Нитче съ мълчанието си — сега, когато той оживѣвъ въ смъртъта — други мнозина дигатъ врѣва на отрицанието. И дирятъ тѣ подкрѣпа на отрицанието си въ една стара пословица „Здравъ умъ — въ здраво тѣло“, безъ да му мислятъ много, че пословицитѣ — емпирическитѣ истини — не сж общи норми и основи за здрава мисълъ, и че колкото случаи има, дѣто емпирическитѣ истини сж приложими въ живота, още повече има, дѣто случайтѣ ги опровергаватъ. Болестъ и здраве, това сж медицински термини за означение на хиледи състояния, както за тѣмно и свѣтло, за умъ и безумие. Между болнитѣ и безумцитѣ, между умопомраченитѣ отъ избитѣкъ на умъ и животъ, влиза толкова Нитче, колкото и Кантъ — и ако за минута можемъ си прѣдстави живота и свѣта безъ творенията на тѣй нареченитѣ болни и безумци, ще видимъ само едно прѣсушено море, една пустиня — безъ градинитѣ на истината и красотата. Това е една свѣрѣмненна мода да се дири вредъ болестъ и безумие. И всѣка празна чаша се счита въ правото си да нарича безумна чашата, която прѣлива. Безумие имаме само тамъ, дѣто по една или друга причина, се отгѣсти завинаги у човѣка граничната линия между нашето азъ и външния свѣтъ, а не врѣменнитѣ движения на тая

демаркационна линия. У необикновения човѣкъ, необикновено възприемчивъ, тя е необикновено подвижна. Безумието у Нитче настава слѣдъ като го поразява мълнията, която отгѣста завинаги демаркационната линия и спира движението ѝ. „Обикновения човѣкъ е всѣкога разуменъ, казва Сократъ — единъ отъ безумцитѣ. Безумието обаче е даръ божи и всичко велико е неговъ плодъ. Безумието снизхожда върху нѣжнитѣ и незагрогнати души и ги събужда за тѣхнитѣ подвизи, въ които се възпитаватъ слѣднитѣ поколения. Онзи, който безъ безумие пристѣпва къмъ подвигъ и мисли, че ще го постигне, неговиятъ умъ и разумъ нищо нѣма да му помогне.“

Прѣзъ Гетева паркъ въ Ваймаръ се вие и бърза рѣката Илмъ, която дѣли малкия и тихъ градецъ на двѣ. На източния хълмъ се издига монументалниятъ архивъ на Гете, въ който е сбрано всичко, що е писано и говорено за Гете на всички езици, всичкитѣ издания на съчиненията му, прѣводи и всичко каквото дреборалитѣ хора сж бърборали за великия човѣкъ. Въ тая гробница на духътъ влѣзохъ и азъ, вече за трети пѣтъ, прѣзъ единъ задушливъ лѣтненъ день миналата година, депозирахъ нѣколко нѣща, писани и на нашъ езикъ за великия човѣкъ, огледахъ широкитѣ празни зали и си излѣзохъ съ усмивка отъ тамъ. Азъ и другарката ми се олжитихме пакъ прѣзъ Илмъ на отсрѣщния хълмъ, чийто върхъ краси веселата вила на Нитче, и тая една но привѣтлива гробница, цѣла потънала въ слънце. Между Гетевата и Нитчева гробница се виятъ улици, улочки, алеи, нанизани съ стари хамбари и хубави кокетни кжщици, всевъзможенъ новъ и ветъ стилъ — свѣрѣмненния Ваймаръ, отъ който новиятъ животъ още не е пропждилъ тишината. Прѣзъ цѣлия пѣтъ нашиятъ разговоръ бѣше за великитѣ хора, за нещастнитѣ велики хора, тѣй причинни на Гуливера, когото лилипутитѣ обврзватъ въ мрѣжи и се разшовѣкватъ по него и почватъ да се взиратъ въ носа, очитѣ, ушитѣ, прѣститѣ, ноктитѣ и джебоветѣ му — да го изслѣдватъ, проучватъ и цѣнятъ. Горкиятъ великанъ! Горкиятъ Гете — филологията и лилипутската мисълъ, която е създавала и за която е създаденъ тоя музей, тая гробница на величието му, тѣ съвсѣмъ ще го умъртватъ... Ето, показва се вилата на върха на другия брѣгъ. И стори ми се сега, че пѣтътъ, който изминахъме, да е нѣщо като символъ на пѣтъта, що е изминала нѣмската култура: улицитѣ, кокетнитѣ кжщици и старитѣ хамбари: пѣтътъ улничитѣ, алеитѣ, кокетнитѣ кжщици и старитѣ хамбари: пѣтътъ

безумие и мъртъв

и др. на ул. и др. на ул.

отъ Гете до Нитче, отъ спокойния и ясенъ Аполонъ до тъмния и безуменъ Дионисъ. Животътъ — витиятъ и бързъ Илмъ — раздѣля двата хълма, на които върхове се извишаватъ храмоветъ на тия два Бога, храмоветъ на тѣхния духъ. Влѣзваме въ храма на Диониса, привѣтниятъ и ясенъ като тѣзи, които ни посрѣщнаха въ него. Азъ не обичамъ разговоритъ въ храмъ и за какво бѣ дума вече не помня. Помня и никога нѣма да забравя само олтара въ тоя храмъ и възправения въ него на високо мраморъ образъ на Нитче, творение на неговия жрецъ Клингера. Моятъ погледъ и мисълта ми се впиха въ него, и азъ прѣживяхъ въ душата си трагедията на великия човѣкъ, животътъ и послѣднитъ му дни — битие безъ животъ. И стори ми се за мигъ, че го виждамъ седналъ на верандата отвънъ въ своята дълга, бѣла дреха, безмълвно вгледанъ въ далечния хоризонтъ, откъдѣто падатъ вече вечернитъ сѣнки и бързатъ да се слѣятъ съ сѣнката надъ града и Гетевия паркъ. Съ пръвъ, боязливъ трепетъ, надниква вечерницата... И като чели ми се счу нѣкой тихо да плаче, тамъ дѣто съмъ седналъ азъ, прѣдъ отворения прозорецъ. Жрецътъ и ученикътъ, неговиятъ най-вѣренъ другаръ въ живота, маестро Петеръ Гастъ, дошълъ да навѣсти безумния Дионисъ, тихо и незабѣлъзано влиза, сѣда прѣдъ пияното — сѣнкитъ сж вече съвсѣмъ гжсти, слѣни съ сѣнката на нощта, и отъ глжбината на стаята избиватъ навънъ прѣзъ отворенитъ врати на верандата звучитъ, които нѣкога сж подѣмнали крилата на онзи, който сега, тамъ на верандата, стои безмълвенъ въ бѣлата си одежда, слуша и може би чува, гледа и може би вижда, но на когото боговетъ сж свързали езика, за да не може да ни каже послѣдната истина на своето битие.

8. януари, 1910.

А. КАМЕНОВА. ПРИКАЗКИ ЗА ЦВѢЯТА

ЕНЬОВЧЕ

Сѣкашъ лѣго бѣше цѣфнало въ златната ѝ усмивка! Широко отворила погледъ, луната се смѣеше прѣзъ глава и закржгаше пълното си лице. Вълни отъ свѣтина се разпрѣсваха околорърстъ — като отъ златенъ камѣкъ, хвърленъ въ тихи води. Тъмниятъ небесенъ сводъ бѣ цѣль засѣненъ отъ луненъ блѣсъкъ. Само лихиятъ Скорпионъ, извилъ нагорѣ гъвкаво тѣло, бѣ опулилъ очи и се вираше въ нощта. Само той, съ червенитъ си очи.

Юнска нощъ. Накацали по низкитъ клони, нощнитъ птици не смѣха още да се разбудятъ, а дневнитъ, сгушили уморени главици подъ перушинени крила, сънуваха за незамислено щастие. Дали и вечерникътъ не бѣ се побоялъ отъ странно-царствения ликъ на луната, та не полъхваше? Дори овчарчето, като най-по-слушната овца отъ своето сиво стадо, се бѣ свило на купчинка и съ едно око сънено поглеждале гаснѣщитъ звѣзди, докато най-сетнѣ заспа, мильвано отъ високитъ трѣви на поляната.

И въ мъртвината се разнесе глухъ шѣпотъ, сѣкашъ всичкитъ трѣви запѣха дружно и кротко замахаха главичи. Тихитъ жалби на дѣвицата Поляна се разнасяха въ тишината, подѣмаха се отъ всѣка трѣвица, прѣдаваха се отъ една на друга. Все по-мощно звучеше пѣсенъта, все по-далече се отнасяше. Свѣглитъ вълни окръстъ луната взеха да се помрачаватъ, златната усмивка да се свива. Че зачула бѣ луната тжжовна пѣсенъ, и сведе низко глава — да долови словата.

— Кой ли ще забави погледъ на мене — най-нещастна отъ всички?

— Минаватъ, отминаватъ днитъ, както отминаватъ пжтницитъ, но кой ще спре при мене — най-самотната?

— Тъмни коси ме покриватъ цѣла — хубави, буйни коси. Но кой ги поглежда, когато измежду тѣхъ не сж прѣплетени злато-жълти вѣнчета, когато лицето ми не е озарено съ очи сини, като полски метличини, когато подъ тѣхъ не се аленѣятъ устни, като калинкови чашки?

А луната, склонила глава, трепетно свива очи — сѣкашъ възспира сълзи. Не бѣ още чувала жални напѣви, хорски неволи. Тамъ горѣ, отдѣто тя раздаваше всѣкому златни усмивки, тамъ